

обусловени от спецификите при организацията на контрола над изпълнението (Coase, 1960). Те могат да бъдат определени като *вътрешни разходи за управление и организация (internal costs of management/organization)*¹⁵.

Разглеждането на икономическите процеси в предприятието като размяна на компоненти на правото на собственост (т.нар. от Комънс управленски трансакции) прави възможен продуктивния анализ на фирмата от гледна точка на ТР (вж. напр. Schmidtchen, 1989, p. 168; срв. също с изследванията в рамките на концепцията принципал-агент). Тук, подобно на класическия фирмен анализ, разходите могат условно да се разделят на постоянни (*fixed costs*) и променливи (*variable costs*). *Постоянните разходи* включват ресурсите, използвани за изграждането, поддържането и промяната на организационната структура - напр. за издръжка на управленското ниво или електронната инфраструктура, техният размер не зависи пряко от обема на извършените трансакции. *Променливите* са свързани с набавя-

нето на информация, вземането на решения, наблюдение и измерване на изпълнението от служителите, т.е. заплащат се за всяка извършена допълнителна трансакция. Към тях някои автори добавят разходите за вътрешен транспорт - преместване на материали и продукция в рамките на предприятието (те са зависими в голяма степен от организацията на работния процес). Друго възможно разделение е между *еднократни* (подобно на началната инвестиция при инвестиционни проекти) - напр. изразходените ресурси в началния етап на договорното отношение за намиране на подходящ партньор) - и *текущи трансакционни разходи* (които възникват периодично в следващите ситуации на координиране) (Reichhardt, 1995, p. 50)¹⁶.

Разделянето на постоянни и променливи, от една страна, и еднократни и текущи, от друга, е възможно и при третата категория трансакционни разходи - *държавните (политическите)* - разходите за предоставяне на публични блага чрез колективно действие. Към постоянните ще бъдат отнесени

¹⁵ В литературата могат да бъдат намерени и други обозначения на така обособените групи ТР: Löchei (1995, p. 26) използва понятията „вътрешни“ и „външни“ ТР. Често вътрешните разходи са обозначавани като управленски (management costs). Някои автори заменят общото понятие ТР с „координационни разходи“, като вътрешнофирмените наричат организационни, а само пазарните - трансакционни разходи.

¹⁶ Важно за разкриване на взаимовръзката между ТР и икономическия резултат на икономиката или отделното предприятие е разграничението между тенденциите в средните разходи на единична трансакция (transaction costs) и агрегатните трансакционни разходи (transaction expenditure). Например в студията на Уолис и Норт (Wallis, North, 1986) е операционализирано единственото понятие за агрегатни ТР на националното стопанство. Тъй като съвкупните ТР зависят не само от размера на разходите на трансакция, но и от броя на трансакциите в даден период, то поканването на агрегатните разходи не е непременно индикатор за повишени единични ТР. „Поветиняването“ на отделните трансакции често води до засиленото им „гърсене“, в резултат на което, при условие, че броят на трансакциите нараства свръхпропорционално спрямо спада в средните разходи на трансакция, общият обем на трансакционните разходи на обществото ще нарасне въпреки намаляването на разхода за отделна трансакция. Така например с технологичния напредък в областта на телекомуникациите и компютърната техника трансакционните разходи на сделка намаляват (North, Wallis, 1994), но икономиките, както показват емпиричните изследвания, отчитат увеличение на агрегатните ТР (срв. със Седларски, 2008).